

KNJIŽNIČARSKA STRUKA U SVJETLU NOVIH INFORMACIJSKIH TEHNOLOGIJA

Jadranka Stojanovski i Daniela Sraga
Institut Ruđer Bošković
Knjižnica
Bijenička c. 54
HR-10000 Zagreb, Hrvatska
jadranka@nippur.irb.hr, daniela@olimp.irb.hr

1. Uvod

Zadnjih nekoliko desetaka godina knjižničari su i svjedoci i sudionici značajnih promjena u organizaciji i pristupu informacijama. Nezadrživ razvoj informacijskih tehnologija jako utječe na njihov profesionalni život. Živimo u vremenu kada je stručna uloga knjižničara i usluga koje knjižnice nude u previranju. Transformacija definicije i uloge knjižničara vođena je dramatičnim unapređivanjem elektroničkih mogućnosti i svekolikom širenju poimanja informacije kao strateškog elementa kod donošenja odluka i rješavanja problema. Posljedice su temeljito revidiranje tradicionalnih knjižničnih usluga koje su sada mahom podržane računalima, no čiji krajnji cilj je ostao isti: zadovoljiti potrebe korisnika pružajući mu brzu, odgovarajuću i pouzdanu informaciju.

Knjižničari danas sve više odlučuju odgovoriti izazovima budućnosti i savladavaju vještine koje za obavljanje knjižničarskog posla prije nisu bile nužne. Štoviše, posjedovanje tih novih znanja i vještina danas postaje standardom. Krajnji je trenutak da stereotip koji knjižničare prikazuje kao sramežljive, introvertirane gospođe u godinama, stroga izgleda, a struku kao isključivo žensku, a time manje vrijednu od ostalih tipično muških zanimanja¹ bude konačno prevladan. Nove informacijske tehnologije dostupne danas u knjižnicama traže od knjižničara ne samo da budu kvalitetno stručno obrazovani, već da budu aktivni sudionici u procesu posredovanja informacija do krajnjeg korisnika. Klasična slika knjižnice mijenja se: nije više isključivi cilj dovesti korisnika u knjižnicu, nego je neophodno knjižnicu približiti korisniku. Ciljem postaje knjižnica bez zidova². Težište je na PRISTUPU informacijama, a ne više na POSJEDOVANJU.

2. Novi poslovi

Na putu do ostvarenja koncepta moderne, virtualne knjižnice, pojavili su se u knjižnicama novi poslovi, koji izlaze iz okvira konzervativnog knjižničnog poslovanja. Poznavanje mnoštva baza podataka na različitim medijima, njihovo pretraživanje, poznavanje različitih mrežnih informacijskih resursa i njihovo pretraživanje, snalaženje na cjelovitom mrežnom prostoru, znanje o tome gdje se koje informacije mogu pronaći i kako ih evaluirati, održavanje WEB stranica knjižnice, stalno formuliranje sadržaja koji će korisnika privući na te stranice, suočavanje s problemom katalogiziranja elektroničkih dokumenata i iznalaženja najpovoljnijeg rješenja, te brojnih standarda, a sve to uvjetovano dobrim poznavanjem informacijskih tehnologija - sve su to poslovi koje danas u knjižnicama obavljaju upravo knjižničari. Nova situacija suočila ih je i s novim problemima - za knjižničare koji obavljaju u knjižnicama nove poslove, ne postoji definirano i zakonom regulirano knjižnično nazivlje. Postojeća tradicionalna zvanja u knjižničarstvu pokazuju se nedostatnima.

Kako u jednom svom članku naglašava A. Horvat³, knjižničarstvo u nas još uvijek lavira između zanimanja i profesije, ne samo zato što samo ne bi pokazivalo elemente nužne za formiranje profesije, nego dijelom i zato što javnost nije u potpunosti upoznata sa svim aspektima njena rada. S promjenom uloge knjižnice, i svim novim poslovima koji se u njima obavljaju, situacija je možda još i lošija, jer s dobrim dijelom tih novih poslova nije upoznata ni većina kolega unutar struke. To je svakako rezultat slabe opremljenosti većine knjižnica u Hrvatskoj, ali ta činjenica ne bi smjela postati izgovorom za sporo rješavanje problema koje nove informacijske tehnologije donose sa sobom u knjižničarstvo.

3. Knjižničarska izobrazba u Hrvatskoj

Da bi se u struku mogla ugraditi i nova zvanja, svakako je nužno da se za obavljanje novih poslova knjižničari sustavno obrazuju, te da se tako izbjegnu zamke koje donose sa sobom različiti oblici samoobrazovanja. U tom bi smislu i stručni ispiti i obrazovni programi na dodiplomskom studiju knjižničarstva trebali ponuditi nove mogućnosti. Međutim, proteklih četrdesetak godina, na polju zakonske regulative zvanja unutar knjižničarstva malo se toga promijenilo. 1947. godine, kad su za Hrvatsku donešene prve uredbe o knjižničarstvu⁴, te dvije godine kasnije Pravilnik o pripravnničkom stažu, stručnim ispitima i tečajevima za savezne službenike knjižničarsko-arhivističke struke⁵, propisana su temeljna zvanja u knjižničarstvu, koja su se zadržala do danas. Ako usporedimo programe polaganja stručnih ispita iz 1951.⁶, s najnovijim Pravilnikom iz 1992.⁷, vidljivo je da se oba programa najviše razlikuju u općem dijelu (što je i razumljivo obzirom na političke promjene koje su se dogodile), a najmanje u stručnom dijelu. A između njihova donošenja protekla je točno 41 godina! Jedina novina programu iz 1992. je ispit općenitog naziva *Informatizacija bibliotečne djelatnosti*, koji bi po svemu sudeći trebao biti dovoljan da knjižničari savladaju sva znanja nužna za kvalitetno obavljanje svih poslova vezanih uz računala, različite softvere, te mrežnu problematiku. Od navedenog se ne razlikuje mnogo ni program dodiplomskog studija knjižničarstva, koji je u trenutku nastajanja zapravo preuzeo strukturu i sadržaj dotadašnjih stručnih ispita: Prilikom izradbe nastavnih predmeta za Katedru knjižničarstva na Filozofskom fakultetu, program stručnog ispita za zvanje knjižničara poslužio je kao osnova i polazište. U tom su prijedlogu sadržaji svih predmeta neizostavno prihvaćeni, premda su drukčije organizirani⁸. Pitanje koje se samo nameće jest mogu li se, i u kojoj mjeri, programi donešeni prije dvadeset, trideset ili četrdeset godina, kvalitetno primjenjivati u promijenjenim okolnostima i zadovoljiti obrazovne potrebe knjižničara, koji se danas u praksi susreću s problemima nedvojbeno "nešto" drugačijim od onih prije nekoliko desetljeća? Zato se uvođenje novog kolegija na dodiplomskom studiju pod imenom *Mrežna pomagala i službe u knjižnici*, može smatrati velikim korakom u visokoškolskom obrazovanju knjižničara - ne samo zato što je na taj način priznato da su se određene promjene u struci dogodile, nego i zato što je vidljivo da i u nas postoji profesorski kadar koji je sposoban podučavati studente i tim znanjima.

4. Knjižničarska struka u SAD

Opsežno istraživanje koje smo proveli putem Interneta pokazalo je da je ALA (American Library Association) daleko manje fleksibilna nego američki knjižničari i nego što smo mi to očekivali. Službeno knjižničarsko nazivlje u SAD je siromašno i nepromijenjeno godinama: knjižničar, knjižnični pomoćnik, manipulant. U akademskoj sredini to je nešto bolje: "associate academic librarian", "academic librarian" i "senior academic librarian". Opisi poslova kako ih definira ALA su također zastarjeli i potpuno neprimjereni dinamičnoj stvarnosti. I formalna knjižnična izobrazba je, prema opisima do kojih smo uspjeli doći, neadekvatna i nesklona velikim promjenama.

No, situacija u stvarnim, živim knjižnicama je bitno drugačija. Izmjenjeni korisnik je prisilio knjižničare na brzu transformaciju. Ta interakcija korisnik-knjižničar je u SAD daleko izraženija nego kod nas, zbog brojnih informacijskih resursa koji se korisniku nude mimo knjižnica, a koji našem korisniku nisu još uvijek dostupni zbog cijene. Američki knjižničari su shvatili da moraju odmah reagirati žele li zadržati svoje korisnike, što znači žele li opstati. Stoga su knjižničari su unutar svojih institucija definirali sami svoja zvanja, koja izuzetno slikovito i precizno opisuju samim svojim nazivom poslove koje obavljaju. Navest ćemo samo neke, i to na izvornom jeziku, jer bi se prevodjenjem izgubilo pravo značenje:

- *Information Technology Librarian* implementira nove računalne sustave u knjižnicu, koordinira nabavu i instalaciju računalnog hardvera i softvera za knjižnicu, koordinira doprinos knjižnice informacijskom sustavu Sveučilišta (WWW);
- *Public Services Librarian* zadužen je za djelatnosti knjižnice koje su vezane neposredno uz korisnike: davanje informacija, zaduživanje/razduživanje, međubibliotečna posudba, knjige i ponekad razvoj knjižničnih zbirki;

- *Networked Information Access Coordinator* brine o informacijama za specifična područja, sudjeluje u izobrazbi osoblja, korisnika i studenata, održava Web stranice knjižnice i koordinira napore drugih da stave informacije na mrežu;
- *Automation Librarian* brine o svim aspektima automatizacije knjižničnog poslovanja što znači da instalira, konfigurira i održava hardver i softver na serverima kao i osobnim računalima koja služe korisnicima za pristup informacijama, dizajnira kako će izgledati pristup knjižničnim elektroničkim resursima (sučelja, itd.), administrira Web poslužioce, te brine bazama podataka na mreži, radnim stanicama, itd.;
- *Information Services Librarian* administrira računalnu mrežu u knjižnici, održava CDROM radne stanice, drži tečajeve o korištenju informacijskih tehnologija
- *Serials Librarian* koordinira nabavu časopisa;
- *Reference Librarian* daje informacije korisnicima, koordinira online informacijske servise kao što su DIALOG, CDROMovi, OCLC, Internet resursi);
- *Science Librarian* brine o informacijama koje se iz pojedinog područja nude korisnicima preko mreže, pomaže kod navigacije kroz WWW;
- *Reference Coordinator* promovira knjižnicu unutar fakulteta, podučava knjižnična znanja ostale knjižničare zadužene za davanje informacija, izrađuje statistiku, organizira tjedne Internet tečajeve, organizira posjete i sl.

Slijede knjižničarska zvanja koja samim svojim nazivom opisuju sadržane poslove:

- Monograph Cataloguer/Automation Specialist
- Catalog Librarian
- Electronic Resources Specialist
- Public Services Librarian
- Technical Service Staff Librarian
- Programmer/Analyst
- Internet/Reference Librarian
- CDROM Librarian
- Automation Help Desk Librarian
- Information Specialist
- Information Technology Coordinator
- Government Informatio Specialist
- System Support & Instuction Librarian
- Interlibrary Loan Coordinator
- Online Librarian
- Systems Librarian
- Coordinator of Networked Resources
- Multimedia Services Specialist
- Library and Information Services Manager
- itd.

Dodatna izobrazba knjižničnih djelatnika je također vrlo šarolika i bogata. Američkim knjižničarima na raspolaganju su brojni tečajevi na kojima stiču dodatna znanja neophodna u daljem radu i što je najvažnije napomenuti, primjerena knjižničarskoj struci i potrebama.

5. Neophodna dodatna znanja knjižničara

Pored klasičnog knjižničarskog znanja na knjižničara današnjice, koji djeluju okruženi informacijskim tehnologijama, postavljaju se mnogobrojni dodatni zahtjevi, kojih je sve više i postaje ih gotovo nemoguće ispuniti. Zahtjeve koje navodimo pronašli smo u brojnim natječajima za zapošljavanje knjižničnih djelatnika i pokušali smo izdvojiti ono što se uglavnom traži. "Prosječan knjižničar" mora po općeprihvaćenim međunarodnim kriterijima:

1. biti stručnjak u nekom području koje nije bibliotekarstvo (magisterij i doktorat iz specifičnog područja dodatno se vrednuje),
2. imati dodatnu izobrazbu iz bibliotekarstva (uključujući katalogiziranje, klasificiranje, itd.),
3. znati najmanje jedan strani jezik (poželjno je više),
4. imati dobro iskustvo u radu na (najčešće) osobnom računalu i znati koristiti osnovni softver (tekst editor, tablični kalkulator, grafički softver, itd.),
5. znati instalirati, konfigurirati i koristiti softver za korištenje Interneta (TCP/IP, WWW prebirači, FTP, Telnet, itd.) i to na različitim platformama (DOS, Windows, Macintosh, itd.),
6. imati iskustvo s Unix-om različitog opsega, ovisno o radnom mjestu,
7. znati SGML/HTML jezike,
8. biti sposoban obrazovati korisnike.

Nerijetko se traže i dodatna znanja, od kojih ćemo nabrojati samo neka:

- ◇ provjereno znanje elektroničkih informacijskih servisa, uključujući CDROM, LAN, online i Internet resurse,
- ◇ SGML/HTML, CGI,
- ◇ iskustvo s OCLC softverom,
- ◇ iskustvo ili znanje Unix; OS/2; Novell NetWare; Windows 3.11; Internet aplikacija uključujući HTML, elektroničku poštu, FTP poslužitelje, WWW poslužitelje, itd., dokumentacijom, analizom sustava, CDROM proizvoda namjenjenih mreži, kao i velikih integriranih bibliotečnih sustava, po mogućnosti temeljenih na arhitekturi korisnik/poslužitelj,
- ◇ iskustvo u stvaranju hiperteksta i programskih proceduralnih računalnih jezika (Basic C, itd.),
- ◇ jako dobro poznavanje mrežnog okruženja, korisnik/poslužitelj arhitekture, Z39.50 standarda, te razvoja hardvera i softvera,
- ◇ znanje USMARC/MARC standarda, LC klasifikacije, AACR2, i sustava automatskog klasificiranja (po mogućnosti OCLC),
- ◇ C++, Perl, HTTP poslužitelja,
- ◇ održavanje seminara i demonstracija vezanih uz Internet.

6. Umjesto zaključka

Ostaje ipak pitanje da li je preuski spektar zvanja unutar profesije posljedica ignoriranja svjetskih trendova u knjižničarstvu, ili je kašnjenje u stručnom osposobljavanju knjižničara za rad na računalima i mrežama uzrokovalo manjak adekvatnih zvanja. Očito je da u mnogim knjižnicama knjižničari danas obavljaju i te poslove, mada se formalno i dalje nazivaju samo knjižničarima. Ne bi li bilo dobro, pobliže definirati njihove poslove, i dati im odgovarajuće zvanje - jer, kako da mi danas nazovemo npr. knjižničara koji osigurava dohvat i pristup mrežnim informacijama, kako da nazovemo knjižničara koji izrađuje i održava WEB stranice knjižnice, kako da nazovemo knjižničara koji je zadužen za pretraživanje informacijskih izvora na mreži... Zvanje knjižničara danas može sadržavati i sve navedeno, ali ostaje osjećaj da se neki poslovi mogu preciznije definirati, a s njima i odgovarajuća zvanja. Promjene su se već dogodile, i knjižničari, svjesni važnosti tih promjena, u praksi su im već prilagodili svoj rad. Većina njih već obavlja navedene poslove bez obzira na zakonsku regulativu njihova zvanja, jer su shvatili kritičnost vremena u kojem se možda odlučuje o sudbini knjižničarske profesije. Knjižničari, premanentno se obrazujući i samoinicijativno držeći korak sa svijetom, štite dignitet svoje profesije, ne očekujući pritom da dodatni poslovi i zahtjevi koji se pred njih postavljaju budu stručno i financijski vrednovani. Zanimljivo je napomenuti da je vrhunski knjižničar u SAD, čija znanja i vještine bi bilo teško i nabrojati, još uvijek bitno manje plaćen od prosječnog računala ili programera. Bilo lijepo kad bi se novi Zakon o knjižnicama RH koji je još u pripremi, pozabavio regulacijom i te problematike.

BIBLIOGRAFIJA:

1. M. Engle. Remythologizing work : the role of archetypal images in the humanization of librarianship. // URL: <http://slib.library.cornell.edu/erchetype.html>
2. Library without the walls
3. A. Horvat. Profesionalizacija knjižničarskog zanimanja. // Vjesnik knjižničara Hrvatske 1-4(1989), 103-113.
4. Osnovna uredba o knjižničarsko - arhivističkoj struci. // Narodne novine, 90/47
5. Pravilnik o pripravničkom stažu, stručnim ispitima i tečajevima za savezne službenike knjižničarsko-arhivističke struke. // Službeni list, 1949, br. 19
6. Program stručnog ispita za knjižničarsko-arhivističku struku.// Prosvjetni vjesnik, 24.7.1951, br. 6
7. Pravilnik o polaganju stručnih ispita u knjižničarskoj struci.//Narodne novine 1/928. citirano prema S. Vicić. Pretpostavke, sadržaj i značaj stručnih ispita u procesu stručnog obrazovanja bibliotečnih radnika u Hrvatskoj (1951-1981).//Vjesnik knjižničara Hrvatske 1-4(1982), 16
8. Wasserman, P.: Developing new information products: a revised role for librarianship in advanced and developing countries, IFLA Journal 21 (4) (1995), 287-289
9. Warling, B.N., Stave, C.D.: The health sciences librarian as Internet navigator and interpreter, Bull. Med. Libr. Assoc. 83 (4) (1995)
10. Davies, A., Kirkpatrick, I.: Face to face with the "sovereign consumer": service quality and the changing role of professional academic librarians, The Editorial Board of The Sociological Review, 1995, 783-807.